

(A) = Åpen, kan bestilles fra Universitetet i Stavanger / Arkeologisk museum

(B) = Begrenset distribusjon

(C) = Kan ikke utleveres

A 248 Mariakirken i Bergen Malerier og epitafier

Memento mori (inventar nr. 1)

Undersøkelser og behandling

Anne Ytterdal

AM saksnummer: OP-10058 (tidligere 61002)
Journalnummer: 09/1504

Dato: 04.02.14
Sidetall: 27
Opplag: 6

Oppdragsgiver: Bergen kirkelige fellesråd

Stikkord:
Mariakirken i Bergen
Maleri på lerret
Memento mori
Vanitas
1700-talls maleri

Oppdragsrapport 2014/5
Universitetet i Stavanger,
Arkeologisk museum,
Avdeling for konservering

Utgiver:
Universitetet i Stavanger
Arkeologisk museum
4002 STAVANGER
Tel.: 51 83 31 00
Fax: 51 84 61 99
E-post: post-am@uis.no

Stavanger 2014

A 248 Mariakirken i Bergen Malerier og epitafier

Memento mori (inventar nr. 1)

Undersøkelser og behandling

Anne Ytterdal

Universitetet
i Stavanger

Arkeologisk museum

INNHOLDSFORTEGNELSE

1. INNLEDNING	2
1.1 BAKGRUNN FOR BEHANDLING	2
1.2. UNDERSØKELSER OG BEHANDLING	2
2. KILDER OG HISTORIKK	4
2.1 KILDER.....	4
2.2 PROVENIENS	5
2.3 IKONOGRAFI	5
3. BESKRIVELSE	7
3.1 MALERI	7
3.2. PRYDRAMME	8
4. UNDERSØKELSER	9
4.1 VISUELLE UNDERSØKELSER	9
4.2 FOTOTEKNISKE UNDERSØKELSER.....	10
4.3 ANALYSER	11
5. TIDLIGERE BEHANDLINGER.....	12
6. TILSTAND FØR BEHANDLING	13
6.1 MALERI	13
6.2 PRYDRAMME	15
7. BEHANDLING	16
7.1 MALERI	16
7.2 PRYDRAMME	19
8. TILTAK FOR VIDERE BEVARING	19
8.1 KLIMA	20
8.2 HÅNDTERING	20
8.3 RENGJØRING.....	20

A 248 MARIAKIRKEN I BERGEN

INVENTAR. NR. 1.

MEMENTO MORI

Motiv/Tittel:	Memento mori
Kunstner:	Ukjent
Signatur:	Ingen signatur
Datering:	1759 (påskrift langs nedre kant)
Største mål:	152 x 119,5 cm
Malerimål:	142 x 110 cm
Teknikk:	Olje på lerret

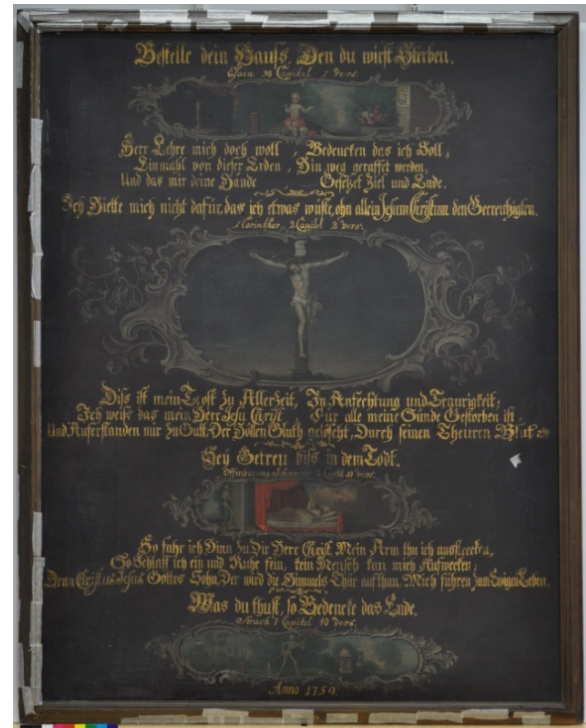

Fig. 1. Maleri med pryddramme etter forsidesikring i kirken, før behandling ved AM.

1. INNLEDNING

1.1 BAKGRUNN FOR BEHANDLING

I 2009 ble det iverksatt en omfattende restaurering av Mariakirkens bygg. Som en følge av bygningsarbeidene ble det, i samråd med Riksantikvaren, anbefalt at kirkens inventar ble demontert og oppbevart utenfor kirken i byggeperioden. Kirkens malerier og epitafier er midlertidig magasinert ved Bergen Museums konserveringsseksjon (BM). Kirken forventes åpnet etter restaureringen i 2015.

Inventar nr.1, Memento Mori, ble demontert, tilstandsvurdert og fotografert i kirken våren 2010 av malerikonservatorer fra Universitetet i Stavanger, Arkeologisk museum (AM). Arbeidet besto ved den anledning i fotodokumentasjon på vegg før sikring av løs maling, skriftlig tilstandsvurdering med stipulert behandlingsomfang og kostnader samt fotodokumentasjon av maleriets frem- og bakside etter forsidesikring. Dette arbeidet danner grunnlag for påkrevd behandling av maleriet. Tilstandsrapport med fotodokumentasjon er å finne som vedlegg til AM oppdragsrapport 2011/20: *Mariakirken i Bergen. Inventar. Oppsummeringsrapport.*

Denne rapporten omfatter arbeid utført etter at maleriet ble påført forsidesikring.

Dokumentasjon av maleriets tilstand før forsidesikring er vedlagt oppdragsrapport 2011/20.

1.2. UNDERSØKELSER OG BEHANDLING

Maleriet ble fraktet fra magasin ved BM til AM for behandling den 06.03.12. Maleriet ble fraktet i polstret transportkasse og transportert med Konglevoll Transport i ekstra

støtdempende skap beregnet for kunsttransport. Malerikonservator Anne Ytterdal var ansvarlig for pakking ved BM og fulgte transporten til Stavanger. Maleriet ble behandlet ved AM i perioden januar til desember 2013 og transportert tilbake til magasin på BM 05.03.14. Anne Ytterdal fulgte transporten.

For å få en oversikt over maleriets tilstand; bl.a originale og sekundære deler, kunstneriske og maletekniske karakteristika og ikke minst materialvalg og metodebruk er det ved behandlingen gjennomført ulike tekniske undersøkelser. Tekniske undersøkelser er nødvendig for å kunne gjennomføre en forsvarlig behandling og gir en positiv sideeffekt i form av mulig ny kunnskap om maleriet. Maleri og pryddramme ble visuelt undersøkt i pålys og streiflys, med det blotte øyet, håndholdt lupe og i stereolupe i 40x forstørrelse. Fototekniske undersøkelser, i form av UV og røntgen, omfatter kun maleriet. Det er ikke tatt ut et tverrsnitt av maleriets malinglag, men to fragment uten kontekst er bearbeidet for betraktning av tratigrafi. Maletekniske observasjoner som ikke har betydning for behandlingsforløpet blir ikke berørt i rapporten.

Forslag til behandling ble sendt og godkjent av RA i juli 2012. Behandlingsforslaget hadde hovedfokus på problematikk og vurderinger knyttet til rensing av maleriets ferniss. Maleriets motiv består av fire kartusjer med mange ulike fremstillinger med dødssymbolikk. En mørk ferniss i tillegg til overflatesmuss gjør de små symbolene lite «lesbare» i kirkens dunkle belysning.

Fjerning av støv og overflatesmuss ble ansett som uproblematisk og ble foreslått fjernet. Dette tiltaket alene ville imidlertid ikke gi maleriet vesentlig økt lesbarhet. På grunnlag av rensforsøk, overmalinger i bakgrunnsfargen og ønske om en bedre lesbarhet av motivene ble tre alternative valg for fjerning av ferniss fremsatt for RA til vurdering; 1. Ikke fjerne fernissen, 2. Fjerne all ferniss og foreta ny omfattende retusjering eller 3. Foreta en selektiv fjerning av fernissen knyttet til billedfremstillingene. Alternativ 1 ville ikke gi bedret lesbarhet av motivene og heller ikke gi maleriet et estetisk "løft". Alternativ 2 ville medføre omfattende arbeid. Det vil i så fall måtte søkes om ekstra midler til behandlingen. Den estetiske uttellingen ved dette alternativet ville imidlertid blitt bedre ved at maleriets totale fargeholdning ble korrekt. Alternativ 3, som ville gi mest lesbarhet i maleriets motiv, er en faglig omdiskutert metode. Alternativ 3 ble likevel foreslått, med følgende begrunnelse i behandlingsforslaget: «Selektiv rensing anses ikke som en ideell løsning, men i enkelte tilfeller likevel akseptabel. I dette maleriet er det de fire avgrensede motivfremstillingene, hver med sin egen tekst, som er «budskapet» og den brune bakgrunnsfargen er helt underordnet motivene. Om bakgrunnsfargen, med alle sine små avskallinger, blir stående litt mørkere brun enn originalt vil trolig ikke påvirke helhetsopplevelsen av maleriet.»

Konserveringsfaglig er betenkningene med selektiv rensing i hovedsak knyttet til maleriets videre aldringsprosess mellom fjernet/ikke fjernet ferniss. Denne faktoren mener vi ikke vil være av vesentlig betydning da bakgrunnens mørke farge visuelt vil endre seg lite over tid. I tillegg vil en ny ferniss gi ensartet overflateglans.». Riksantikvaren sluttet seg til valget etter utdypende forklaring/diskusjon pr. telefon.

Følgende tiltak ble i tillegg foreslått:

Konsolidering: Ble ikke ansett som nødvendig da malingen har godt heft til underlaget.

Retusjering: Justering av misfargede retusjer.

Overflatebehandling: En glansjustert overflatebehandling av hele maleriet til slutt.

Prydrammen ble foreslått konsolidert, rensset for overflatestøv og smuss, inntoning av avskallinger og ny, jevn overflatebehandling.

2. KILDER OG HISTORIKK

2.1 KILDER

Mariakirken i Bergen ble bygget i andre halvdel av 1100-tallet. Kirken var sognekirke for de tyske kjøpmennene i Bergen mellom 1408 og 1766 og kirke for den tyske menighet i Bergen til frem til 1874, da den ble ordinær sognekirke. Kirken gjennomgikk en stor restaurering i perioden 1863 – 1876. De fleste av kirkens løse inventarstykker ble deponert til Bergen Museum rundt 1900. De hadde da stått lagret på loftet i kirkens tårn i lengre tid, trolig siden den store restaureringen i 1860-årene. Rundt 1930 ble et utvalg av epitafier og malerier hengt opp igjen i kirken (Lidén 2000:44), deriblant Memento mori.

Memento mori har trolig ikke vært med på Landsutstillingen «Den historiske udstilling» i Bergen i 1898, da maleriet ikke er oppført i utstillingskatalogen. Første omtale er i Bergen Historiske Forening skrifter nr. 5, fra 1899. B.E. Bendixen har her laget en ”opregning og beskrivelse af (...) kirkens indskrifttavler og malerier”. Som nr. 37 (s.74) i hans oversikt finner vi Memento mori. Følgende står skrevet:” 1 stor lærretstavle med mørk bunn og 4 smaa fremstillinger, alle omgivne af malede, lysgraa rokokko-indfatninger; øverst, mellem alle billederne og nederst staar bibelsprog. Bestelle dein Haus, den du wirst sterben. Esaias 38 c.1 v. Derunder 1 nøgent barn, blæsende paa en fløite, glas, dødningehoved, timeglas, brændende lys, blomsteropsats, væguhr. Herr, Lehre mich doch woll, Bedencken das ich soll einmahl von dieser Erden hin weg geraffet werden. Und das nur deine Hände gesetzt Ziel und Ende. Ich hielte mich nicht dafür, das ich etwas wüste, ohn allein Jesum Christum den gekreuzigten. 1 Corinther, 2 Capitel, 2 vers.

Derunder: Kristus, død paa korset, ene; ved foden hjerneskillen og slangen.

Saa et salmevers om opstandelsen: Diss ist mein Trost zu aller Zeit, in Anfechtung und Traurigkeit, Ich weis das mein Herr Jesus Christ, für alle meine Sünde gestorben ist – Und auferstenden mir zu Gut, der Hölen Gluth gelöscht, Durch seiner Theuren Blut. Sei getreu bisz in den Tod. Offenbarung Johannes, 2 cap. V. 16.

Derunder igjen en mand, liggende paa leiet med oprakte hænder, udenfor banker døden i benradens skikkelse paa. Saa igjen et salmevers: So fahr ich hinn zu der Herr Christ – Mein Arm thu ich ausstrecken - So schaff ich ein und Ruhe fein, kein Mench kan mich aufwecken.

– Denn Christus Jesus, Gottes Sohn, Der wird die Himmels Thür aufthun, Mich führen zum ewigen Leben. Was du thust, so bedenke die Ende. – Sirach. 7 capitel 40. vers.

Nederst afbildes den meierende død paa en eng, et alter med ild, en stork ved dette, og et timeglas. – Anno 1759.»

2.2 PROVENIENS

Maleriet er usignert. Datering til 1759 er gitt som del av påskrift langs maleriets nedre kant. Maleriet omtales lite i tilgjengelig litteratur og om det nevnes er det ikke gjort forsøk på å tilskrive maleriet til en spesiell kunstner. Lidén og Magerøy (1990: 246) omtaler maleriet som det klareste vitnebyrd på rokokkostilen i Bergensk kirkekunst. Det fremholdes imidlertid at, bortsett fra rokokkokartusjene, virker symbolfremstillingene noe gammeldagse og at mange av «vanitas»-motivene representerer en arv fra 1600-tallet.

På en kunsthistorisk prioriteringsliste over Mariakirkens malerier og epitafier har professor i kunsthistorie Henrik von Achen, UM-UiB, plassert Memento mori blant kirkens viktigste malerier.

2.3 IKONOGRAFI

«Memento mori» - husk at du skal dø – er en varierende og uttrykksfull kunstgenre som går tilbake til antikken. Genren omfatter også Vanitas-malerier; malte stilleben med moralsk og symbolsk innhold om livets forgjengelighet. I renessansens kunst var ikke fremstillinger av døden sentralt som den hadde vært i tiden etter Svartedauen. Ble den fremstilt, så var det ofte antikkens billedlige omskrivninger og symboler som ble benyttet. Foretrukne motiv var gutt med omvendt fakkel, hodeskalle med eller uten korslagte ben, timeglass og skjelett.

Skjelettsymbolikken ble mer og mer sentral og realistisk i barokken. På 1700-tallet blir de klassiske forbildene tatt opp igjen. (Salmonsens s.641-42)

I følge Christie (1973:240) er det få fremstillinger av døden i norsk billedkunst, men dødssymboler som timeglasset, ljåen, hodeskallen og korslagte knokler er representert på epitafier og vanlig i gravkunsten. På grunnlag av dette skiller «mento mori»-maleriet i Mariakirken seg ut. Maleriet har ca 10 forskjellige symbolske fremstillinger med henvisning til menneskets forgjengelighet og døden; timeglass, et lys som er blåst ut, friske blomster, et solur, skjelett med ljå («mannen med ljåen») som står foran en dør, skjelett med ljå som slår en mark med blomster, et alter med brennende bål, hodeskaller og korslagte knokler og en hvit stork¹. De mest sentrale symbolene i maleriets motiv er den nakne gutten som blåser såpebobler², Kristus på korset med hodeskalle, knokler og orm ved korsfoten og den sengeliggende mannen som strekker armene opp mot en kongekrone av gull holdt av en hånd i en sky. Enkelte av de øvrige symbolene er benyttet flere steder.

¹ Henvisninger til stork som dødssymbol er ikke funnet i tilgjengelig litteratur. Kan det være en annen fugl?

² Bendixen (1899:74) skriver at gutten blåser på en fløyte. Såpeboblene fremkom tydelig etter rensing.

Fig.2. Timeglass.

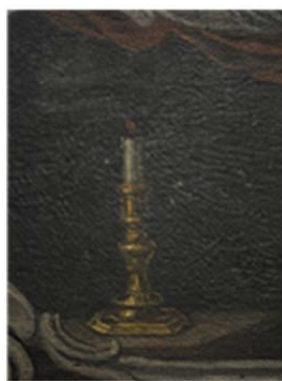

Fig.3. Stearinlys som akkurat er blåst ut.

Fig.4. Friske blomster og solur som viser tiden til ca halv tolv.

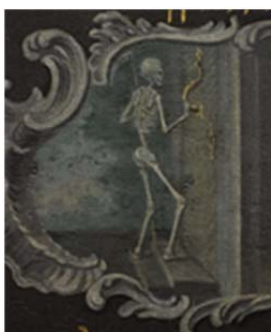

Fig.5. «Mannen med ljaen» som holder i dørhåndtaket.

Fig.6 «Mannen med ljaen» som slår en blomstereng. Timeglass til venstre.

Fig. 7. Alter med brennende bål. Hodeskalle med korslagte knokler til venstre og en stork(?) til høyre.

Fig.8. Gutt som blåser såpebobler. Et halvfullt glass vann og hodeskalle i forgrunnen.

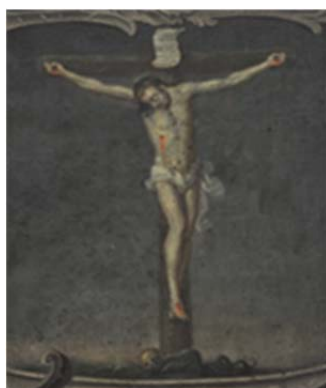

Fig.9. Kristus på korset med hodeskalle, knokler og en slange som kveiler seg rundt korsfoten.

Fig.10. Sengeliggende mann, trolig et dødsleie. Armene strekkes opp mot himmelen hvor en gullkrone strekkes frem.

3. BESKRIVELSE

3.1 MALERI³

Maleriet består av fire motivfremstillinger på mørk rødbrun bunn omrammet av rokokko-kartusjer i skyggelagte gråtoner med varierende utforming. Det øverste (motiv 1) og de to nederste (motiv 3 og 4) er mye smalere enn det nest øverste (motiv 2), som også har den rikeste rokokkoomrammingen med rankevekster på hver side. Under motiv 1,2 og 3 er salmevers og skriftsteder på tysk, påført bunnfargen med forgylte bokstaver. Teksten korresponderer med motivfeltenes innhold.⁴ I tillegg er det tekstfelt langs maleriets øvre og nedre kant. Også disse påskriftene består av forgylte bokstaver.

Maleriet beskrevet ovenifra:

Tekstfelt langs maleriets øvre kant:

«Bestellen dein Hauss, Den du wirst Sterben./Esaia 38 Capitel 1 Vers.»

Motiv 1:

I midten, mot en gråblå himmel med skyer, sitter en liten naken gutt med rødt lendeklede. Han blåser såpebobler i et rør han holder med høyre hånd og har venstre arm utstrakt. På den brune bakken i forgrunnen står et halvfullt drikkeglass og en hodeskalle. Til venstre for gutten er plassert et rødbrunt timeglass og et hvitt lys i en stake med en rødglødende veke og grå røyk. Til høyre for gutten er en blomsteroppsats med mange typer friske fargerike blomster i en firkantet urne av stein. Blomstene står inntil en vertikal lys vegg med et solur som viser tiden til ca halv tolv.

Tekst under motiv 1:

*Salmevers: «Herr Lehre mich doch woll, Bedenken das ich soll,
Ein mahl von dieser Erden, Hin weg geraffet werden
Und das mir deine Hände, Gesetzt Ziel und Ende*

Bibelsitat: Ich Hielte Mich nicht dafür, das ich etwas wüste, ohne allein Iesum Christum den Geceutzigten. 1 Corinther 2 Capitel 2 Vers.»

Motiv 2:

Midt i feltet henger Kristus på et brunt kors mot en gråbrun bakgrunn. På toppen av korset er et hvitt skriftfelt med sorte bokstaver. Øvre del av skriftfeltet består av hebraiske bokstaver⁵, men det har det ikke vært mulig å tyde sammenhengende tekst. På nedre del av skriftfeltet står: «JESUS NASAR.. REX ,, JUDEARUM». Kristi hode er bøyd ned mot hans høyre skulder og høyre fot er naglet over den venstre. Lendekledet er hvitt med en stor knute på venstre hofte. På en mørk forgrunn ved foten av korset ligger en hodeskalle, knokler og en lang grønn orm som kveiler seg rundt korsfoten.

³ Beskrivelsen er en fri bearbeiding av Lidén, Magerøy 1990:103-105.

⁴ Bendixen (omtaler tekstene som salmevers (2.1 Kilder, s. 3). I tillegg er det korte bibelsitat med henvisning. I beskrivelsen av maleriet er tekstfeltene valgt delt opp i «salmevers» og «Bibelsitat» for å gjøre tekst og innhold lettere forståelig.

⁵ Pers. komm. Offer Cohen, Israel.

Tekstfelt under motiv 2:

Salmevers: «*Diss ist mein Trost Zu Aller Zeit, In Anfechtung und Traurigkeit;
Ich weiss das mein Herr Iesu Christ, Für alle meine Sünde Gestorben ist,
Und Auferstanden mir Zu Gutt, Der Höllen Gluth gelöscht, Durch seinen
Theuren Blut.*»

Bibelsitat: «Seÿ Getreu biss in dem Todt. Offenbarung Iohannis 2 Capitel 10 Vers»

Motiv 3:

En mann i hvit nattskjorte og nattlue ligger i en rød seng med brunblomstrete dyne og rødt forheng som er trukket til side i motivets forkant. Mannen strekker armene opp. Over mannens hode, til høyre i motivet, er en rødlig grå sky med gløtt av blå himmel langs kantene. Ut av skyen kommer en hånd som holder en kongekrone av «gull». Til venstre i motivet er en dør. På trappen utenfor døren står Døden, i form av et skjelett, med en ljå i venstre hånd. Med den høyre holder han i dørhåndtaket. I baggrunnen sees blå himmel og omriss av trær.

Tekst under motiv 3:

Salmevers: “*So fahr ich Hinn Zu Dir Herr Christ, Mein Arm thu ich ausstrecken,
So schlaff ich ein und Ruhe fein, kein Mensch kan mich Aufwecken;
Denn Christus Iesus Gottes Sohn, Der wird die Himmels Thür aufthun,
Mich führen ZumEwigen Leben.*”

Bibelsitat: “Was du thust, so Bedencke das Ende. Sirach 7 Capitel 40 Vers”

Motiv 4:

I senter av et landskap med grønne trær og en blå himmel med skyer står døden, i form av et skjelett, som slår med en ljå på en eng med små røde blomster. Til venstre for ham står et rødbrunt innfattet timeglass hvor sanden har rent ned. Til høyre i motivet er et alter med et brennende bål. I forgrunnen mellom alteret og Døden ligger knokler og en hodeskalle. Til høyre for alteret står en storkelignende hvit fugl på et ben. Fuglen ser ut til å holde en stein i den opptrukne foten. Små, mørke stein ligger også på den grønne marken rundt alteret.

Tekst nederst på maleriet:

«Anno 1759»

3.2. PRYDRAMME

Treverk

Maleriets pryddramme består av en 5 cm bred profilert list som er gjæret i hjørnene. Den høyre siden er sekundær og har en annen profil enn de andre tre.

Fig. 11. Pryddrammens originale profil.

Malinglag

Pryddrammen er bronsert og delvis brunmalt.

4. UNDERSØKELSER

4.1 VISUELLE UNDERSØKELSER

Maleri

Blindramme

Maleriet er spent opp på en kraftig kileramme i furu. Rammen består av fire lister hvor hjørnene er sammenføyd med sliss og tapp. Blindrammens bakside er skråkuttet. Skrå vinkel på den siden som vender inn mot lerretet er generelt tilsiktet for at maleriet skal komme minst mulig i berøring med treverket. Ved oppspenning har man på dette maleriet (ved en feil?) benyttet den flate siden inn. Dette betyr at lerretet ligger i kontakt med treverket langs maleriets kanter. Alle kilene mangler.

Lerret

Underlaget for maleriet er linlerret vevd i toskaft bindingsteknikk. Lerretet består av 2 sammensydde lerret. Sømmen er vertikal og plassert 17-18 cm inn fra venstre kant. Trådtettheten på veven i begge lerret er 7×7 pr cm^2 . Renningen går i maleriets høyderetning. Lerretsstrukturen er synlig på maleriets fremside. Svake girlandere langs ytterkant på de to langsidenes sammenfaller med tidligere benyttede stiftehull. Hullene befinner seg midt i dagens ombrekkskant eller ca 0,5 – 1 cm inn på maleriflaten. Langs øvre og nedre kant er girlanderne mer markerte og originallerretet er ca 1,5-2 cm kortere enn dagens maleriflate. Dette tilsier at maleriet ikke er beskåret, men blindrammen har vært ca 1-2 cm mindre enn den nåværende og maleriets originalformat tilsvarende mindre.

Maleriet er påklebet et støttelerret, trolig av lin og hamp, med en trådtetthet på $6 \times 6 \text{ cm}^2$ og med renningen samme retning som originallerretet. Ut fra karakteristika på dubleringslerretets bakside er lerretene trolig klebet med en harpiksholdig voks utført med strykejern. Et tykt voksoverskudd er ujevnt fordelt, gulnet og krakelert på lerretets bakside.

Grundering og malinglag

Ved betraktning i mikroskop ser det, i avskallinger, ut til å ligge et hvitt malinglag under motivfremstillingene. Dette ble oppfattet som en normal, hvit grundering. Tilsvarende lag ble, ved visuell betraktning i mikroskop, ikke observert under bakgrunnsfargen (for avklaring se 4.2 Analyse). Rokokkodekoren er tegnet/malt rundt motivfeltene til slutt. De lyseste markeringene på rokokkodekoren er malt oppå tørr lys grå maling. De beige mellomtonene er malt vått i vått.

Prydramme

Treverk

Høyre prydrammeside er sekundær. For å tilpasse den sekundære siden har prydrammen på et tidspunkt blitt demontert og hjørnene endret. De originale hjørnene har en diagonal utsparring i treverket, trolig spor etter en skråstilt avstiver som i dag er borte. I tillegg er det spor etter tidligere aktivitet av treborende insekter i alle hjørnene. For å stabilisere de svekkede hjørnene har vinkelbeslag blitt påsatt begge hjørner på venstre side. På høyre side er hjørnene, som er koblet sammen med den sekundære siden, gjæret og festet med lim og stift i tillegg til et

innfelt stykke profilert treverk i øvre og nedre kant. Ca 15 trenagler, trolig del av tidligere feste, er kuttet av i innvendig fals på de tre originale sidene. Mangel på spor i lerretet som passer til trenaglene antyder at prydrammen kan være sekundær til maleriet.

Malinglag

For å fargemessig tilpasse den sekundært påsatte høyresiden, er deler av rammen blitt bronsert. På et tidspunkt er også brun maling stedvis påført. Partier med rammens originale forgylling sees langs øvre side.

(se fig. ?)

4.2 FOTOTEKNISKE UNDERSØKELSER

Ultrafiolett lys (UV)

Maleriets overflate avga lite fluoresens før etter fjerning av overflatesmuss, da det tykke laget med smuss stengte for UV-strålene. Etter fjerning fremsto maleriets overflate med en melkeaktig, gulgrønn fluoresens. Dette er karakteristisk for en ferniss basert på naturlig harpiks, for eksempel Dammar eller Mastic. (fig. 12A)

Mørke «flekker», spesielt knyttet til bakgrunnsfargen, viste sekundære tilføyelser i form av overmalinger og retusjer. En stor skade i motiv 3 har, ut fra avvikende fluoresens, et ca mål på 8 x 10 cm (fig. 12 B). Alle retusjene ligger under fernissen og fluoriserer innbyrdes likt, noe som tilsier at de er utført ved samme behandling. Siden det ved foretatt behandling var avklart at fernissen skulle fjernes kun på motivfremstillingene, ble ytterligere observasjoner knyttet til bakgrunnens skadeomfang og antall behandlinger ikke undersøkt nærmere ved bruk av UV-lys.

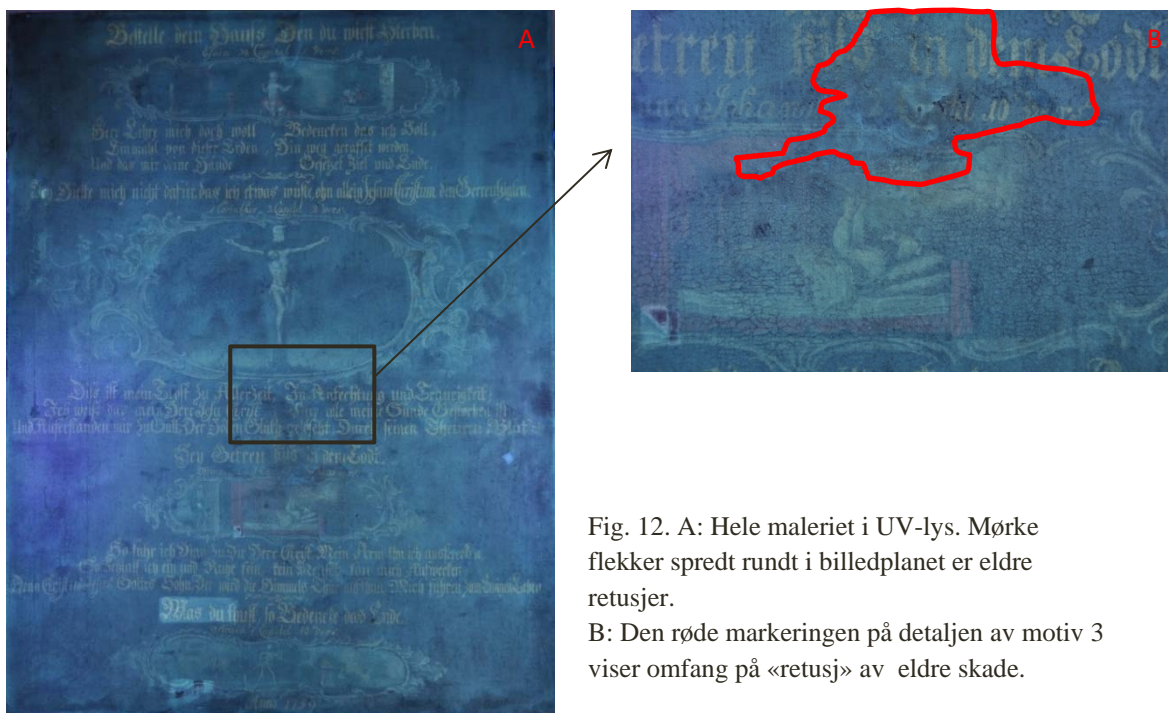

Fig. 12. A: Hele maleriet i UV-lys. Mørke flekker spredt rundt i billedplanet er eldre retusjer.

B: Den røde markeringen på detaljen av motiv 3 viser omfang på «retusj» av eldre skade.

Røntgen

12 røntgenopptak ble tatt og montert sammen til et helopptak av maleriets motiv. Skadeomfang i malinglaget fremkom tydelig. Større områder i bakgrunnsfargen som ved betraktning i UV-lys og under mikroskop fremsto som større skader viste seg å være tallrike «knappenål»små, separate avskallinger. Skaden i motivfelt 3 sees svært godt på røntgenopptak (fig. 13C). Ved denne fotografiske undersøkelsesmetoden ser en reelt omfang av skaden. Røntgenopptaket antyder at det er et hull i lerretet som er blitt kittet og at retusjering av skaden har blitt påført langt inn på originalmaling. Kittingene fremstår hvite, noe som indikerer at blyhvitt er benyttet.⁶ Trolig har man valgt å ta flere skader med i samme retusjen.

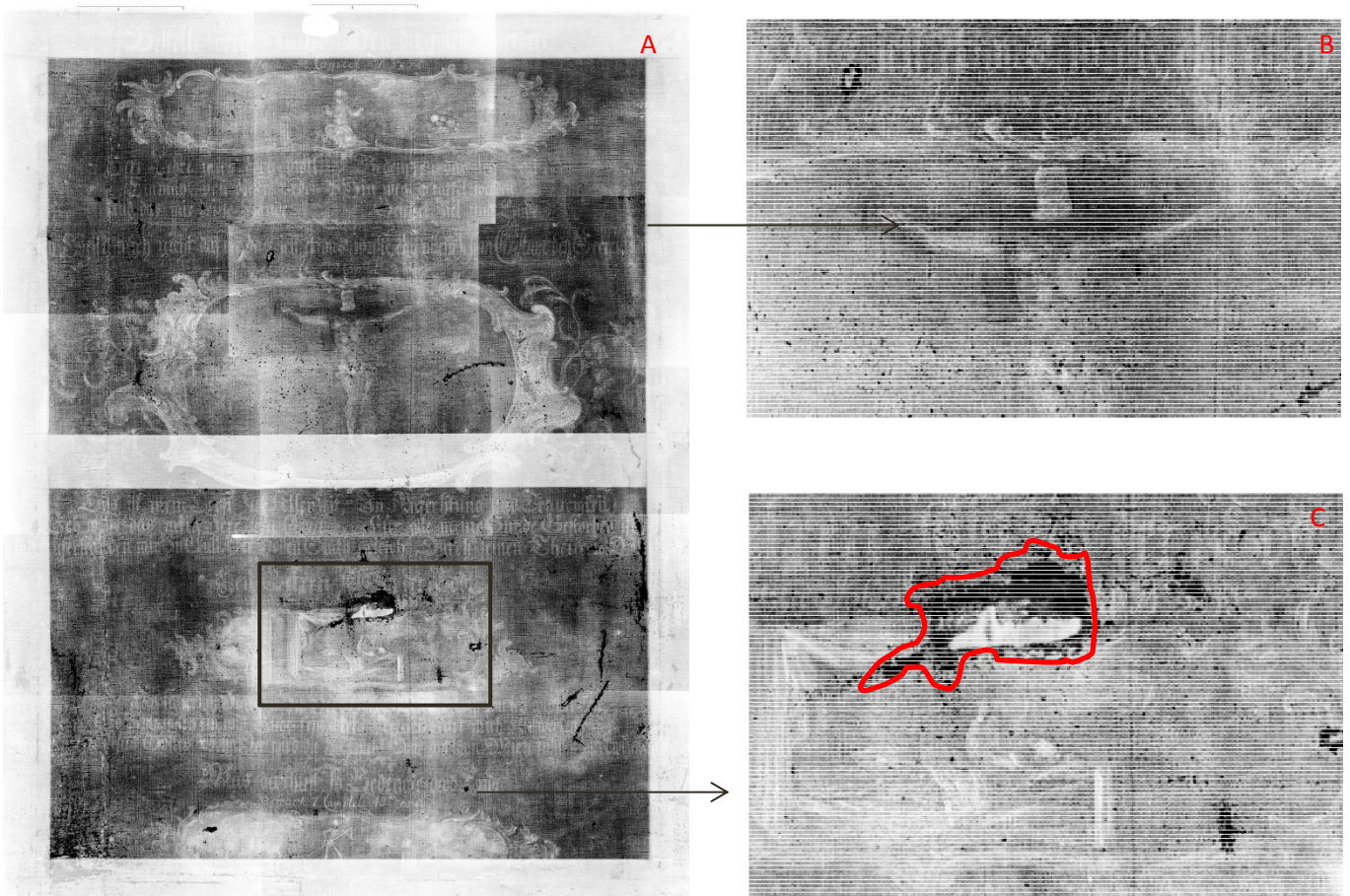

Fig. 13.—

- A: S sammensatt røntgenopptak av hele maleriet. Sorte streker og punkter viser omfang av større skader i malinglaget.
B: Eksempel på omfattende omfang av «knappenål»små avskallinger i malinglaget.
C: Røntgenopptak viser at skaden med den store retusjen som fremkom på UV-opptak (fig. 12B) er langt mindre i omfang enn retusjen tilsier (markert med rødt).

4.3 ANALYSER

Det ble støpt snitt av et fragment fra bakgrunnen og et fra rokokko- kartusjen for å få en oversikt over malingstrukturen. Begge fragmentene ble funnet uten kontekst «opp-ned» i voksoverskudd.

⁶ Blyhvitt blokkerer røntgenstrålene og gir hvit avtegning på røntgenopptak.

Snittene viser en noe uventet oppbygging av maleriets malinglag. Hele lerretet er først behandlet med en grålig tykk grundering. Oppå denne er det påført et homogent sort lag med ujevn tykkelse. Deretter et varmhvitt lag med enkelte lys gule pigmenter. Først på dette laget er den rødbrune bakgrunnsfargen påført. Motivfeltene er utarbeidet og kartusjene påmalt lokalt til slutt.

De to påførte malinglagene (fig. 14. lag 2 og 3) mellom grundering og maleriets bakgrunnsfarge er vanskelig å forstå. Hvorfor male hele lerretet med et sort og et tilnærmet hvitt lag oppå grått når neste lag er mørk rødbrunt? Røntgenundersøkelsen viser ingen spor av underliggende motiv eller synlige endringer. Det er nærliggende å tenke seg at kunstneren må ha ombestemt seg under maleprosessen.⁷ Nærmere undersøkelse av funnene knyttet til maleriets maleteknikk er ikke prioritert ved foretatte behandling.

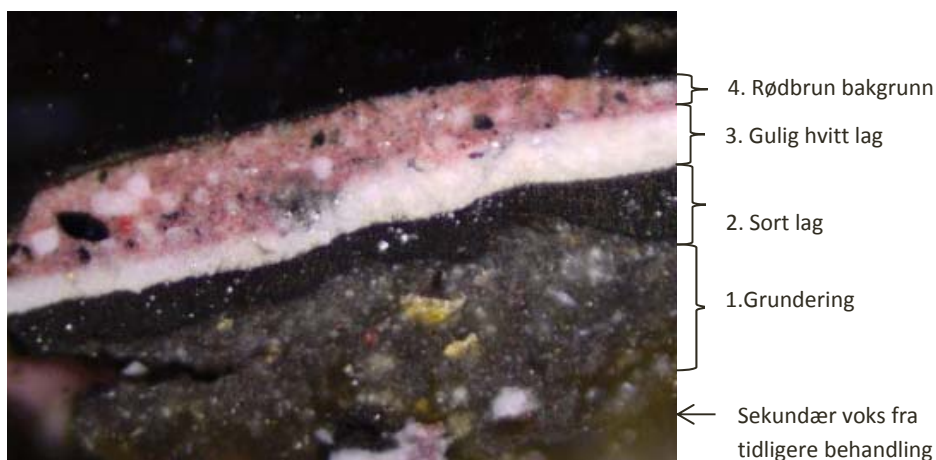

Fig. 14. Snitt tatt fra maleriets brune bakgrunnsfarge.

5. TIDLIGERE BEHANDLINGER

Det foreligger ingen skriftlig dokumentasjon om tidligere behandling av maleriet. Ved de gjennomførte undersøkelsene er det dokumentert at maleriet har vært behandlet 1, trolig 2 ganger tidligere. Alle retusjene ligger under en ferniss på basis av naturlig harpiks.

Fernisstypen og graden av gulning tilsier at maleriet ikke er behandlet de siste førti-femti årene.

1950-tallet (?)

Utformingen av maleriets sekundære blindramme samt bruk av harpiksholdig voks som dubleringsmiddel kan tyde på at maleriet har vært behandlet en gang etter krigen.⁸ Ved gjennomgang i RA's arkiv og Bergen Museums arkiv er det ingen dokumentasjon som tilsier at malerikonservator Bjørn Kaland, Bergen Museum, har behandlet maleriet på 1950-60 tallet.

⁷ Det må imidlertid tas forbehold om dette da undertegnede kunnskap om 1700-tallets maleteknikk er begrenset.

⁸ Voks/harpikssammensetningen er ikke analysert. Bruk av harpiksholdig voks i konserveringen i Norge før 2. verdenskrig er ved denne behandlingen ikke undersøkt tilstrekkelig. Spørsmålet vil trolig vektlegges i tilknytning til behandling av andre, mer sentrale malerier.

Dette kan imidlertid ikke utelukkes. B. Kaland behandlet flere av Mariakirkens inventarstykker i dette tidsrommet, men ser ut til å ha hatt god rutine på å skrive rapport med fotodokumentasjon i tilknytning til sine restaureringer.

1930-tallet (?)

Det har heller ikke vært mulig å finne dokumentasjon på behandling av maleriet fra tiden rundt 1931, da maleriet ble tilbakeført til kirken. Sannsynligheten for at en behandling av malerier og epitafier også har blitt gjennomført i tilknytning til tilbakeføringen til kirken er stor. Hvis Bjørn Kaland ikke har utført behandling på Memento mori på 1950-60-tallet må en restaurering av maleriet med dublering og ny blindramme blitt utført ca 1930. Dette underbygges av alderspreg og skruer benyttet på prydrammens ene sekundære list på det vi antyder er en konstruert prydramme til maleriet.

Informasjon knyttet til restaurering av inventar i tiden rundt 1930:

*Korrespondanse funnet i RA's arkiv fra 1924 og 1929 tyder på at det ble arbeidet med økonomi og å finne egnet fagperson til å utføre restaurering av kirkens inventar før tilbakeføringen til kirken. I et brev fra Fortidsminneforeningen (signert Johs. Bøe) til RA 18/12-29 står følgende: ” *Mariakirkens vedkommende forteller mig at en del av billedene der er blitt skadet. Dr. Lexow har sett på dem og mener at de sterkt trenger en restaurering for å hindre videre forfall. Fra samme hold er det skjedd henvendelse til maleren hr. Moritz Kaland for å ta sig av arbeidet. Hr. Kaland har, som jeg før har nevnt for Dem, gjort spesielle studier for konservering av gamle malerier, og har med hell utført et par slike arbeider for Bergens Museum.*” Denne opplysningen vil bli undersøkt nærmere ved ytterligere søk i Bergen Museums arkiver.

*Fra skriftlige kilder, funnet ved behandlingen AM utførte på kirkens prekestol i 2005-2006, vet vi at Domenico Erdmann behandlet mindre skader på prekestolen i 1931 og mer omfattende behandling i 1937 (rapport RA's arkiv). Han kan også ha utført restaureringsarbeider på malerier og epitafier i kirken.

6. TILSTAND FØR BEHANDLING

6.1 MALERI

Blindramme

Maleriets blindramme er en sekundær, kraftig kileramme med midtstokk. Kilerammen har ingen kiler og er trolig påsatt ved forrige restaurering. Det var et tykt lag med murpuss langs blindrammens nedre kant og på midtstoppens øvre kant ved nedtaking fra vegg. I tillegg var det stor ansamling av murpuss mellom blindrammens og lerretets nedre kant. Murpussen ble fjernet med støvsuger i kirken i 2010.

Lerret

Originallerretet er voksdublert med et grovt, tettvevd lerret. Hele underlaget er stivt på grunn av voksdubleringen. På baksiden er det markerte penselstrøk med mye overskudd av voks, stedvis i krakelerte klumper. Røntgenopptaket viser at det er 3-4 små hull i lerretet i tillegg til det som trolig er et større hull i tilknytning til den store skaden i motivfelt 3. Alle hullene er sikret ved påføring av dubleringslerretet. På grunn av murpuss som har presset fra baksiden er det en bule på ca 9 cm langs hele maleriets nedre kant.

Grundering og malinglag

Skjøten i det originale lerretet sees som en loddrett krakelering i malinglaget i normaltall. I sidelys markerer den seg ved å stå svakt opp. Hele maleriflaten har et finmasket krakeleringsnettverk og maleriet har tallrike små avskallinger. De fleste av disse er retusjert/overmalt ved en tidligere behandling. Til tross for dette har malingen godt feste til underlaget.

I maleriets bakgrunn, knyttet til den rødbrune fargen, er store områder med overmalinger utført i en mørk brunsort oljeholdig farge. Ut mot nedre venstre kant er nesten all original maling borte og lerretsstrukturen sees gjennom den mørk brune overmalingen. Det er tallrike små avskallinger og nedbrutte partier på kryss og tvers i hele maleriets bakgrunn. Det er nærliggende å tenke seg at en for enkelhets skyld har valgt å overmale større partier i stedet for lokal retusjering i denne del av maleriet. Overmalingene er mørkere enn originalfargen, men fargeavviket er ikke påfallende på vanlig betrakningsavstand. Det gir imidlertid bakgrunnsfargen et flekkete og urolig uttrykk (fig.16). (Med godvilje kan nyansene oppleves som en marmorering). Skader knyttet til tekstfeltene er retusjert med samme farge, men utført mer presist.

Fig. 15. Detalj av nedre venstre hjørne. Viser oppbrutt og skadet maling som er overmalt i den rødbrune bakgrunnen. Bakgrunnens originale rødbrune farge sees stedvis i nedre høyre del og midt på til venstre. Den røde pilen markerer plassering av skjøt i lerretet.

Fig. 16. Detalj av skriftfelt under motiv 2. Retusjering rundt bokstavene er utført langt mer presist enn på bakgrunnen. Eksempler merket med rødt.

Skaden i overkant av motivfelt 3 (omtalt s.9-10, fig. 12A og 13C) er kittet med rødbrun voks og retusjert. I tillegg er enkelte av bokstavene i overkant rekonstruert. Området skiller seg fra omgivelsene i både struktur og farge (fig. 21A). Også flere andre mindre skader samt hullene er vokskittet.

I øvre venstre kant er en kraftig blå misfarget retusj. Denne skiller seg fra de øvrige retusjene/overmalingene. Lerretet har 4-5 små mekaniske stikkskader i form av hull og enkelte tynne riper i overflaten. Ingen større skader ser ut til å ha oppstått etter forrige restaurering.

Ferniss/overflate

Maleriet er fernissert. Overflaten er svært støvete. Hvite flekker/striper langs øvre venstre kant er trolig spor etter vaskeklut. I områdene med retusjering/overmaling i den brune bakgrunnsfargen fremstår avskallingene grålige i overflaten (fig.15). Diagonalt på tvers av bena til gutten i motivfelt 1 er det en ca 3,5 cm lang rype i fernissen (fig.17).

Fig.17. Detalj av område med lyse riper i maleriets overflate.

6.2 PRYDRAMME

Treverk

På prydrammens sekundære side er syv hull etter tidligere montering med spiker. Tre av spikerne er sagt over og stikker inn i prydrammens fals. På de tre andre sidene er åtte av trepluggene kuttet over og stikker ut i falsen. To av pluggene er så lange at de har presset hull i lerretet på maleriets ombrekkskant. Noen er også presset inn i treverket slik at det visuelt ser ut som huller i prydrammens overflate. Flere av trepluggene er løse. En flis mangler på vulsten i nedre venstre hjørne. Likeledes er en sekundær innfelling i nedre venstre hjørne løs.

Malinglag

Langs de tre originale sidene er det store partier med opp- og avskallinger. Det er til dels stor nivåforskjell i skadeområdene langs øvre og nedre kant. I store partier mangler hele malingstrukturen ned til treverket. Prydrammen virker sjuuskete med sin blanding av mørknet bronsemaling og med overmalinger utført med mørk brun maling.

7. BEHANDLING

7.1 MALERI

Blindramme/lerret

Maleriets originale lerret utgjør, sammen med dubleringslerretet, en tykk, stiv struktur med svake buler. I tillegg er det store overskudd av voks på baksiden. Dubleringen har vært stabil i trolig mer enn 80 år og er fortsatt stabil. Dubleringen i seg selv sees ikke på som en strukturell risiko for maleriet. Maleriets blindramme var, før behandlingen, ikke påsatt kiler. Man kan, ved forrige behandling, ha vurdert dette til å være unødvendig. Strukturens tykkelse tilsier at utkiling ikke vil ha synlig effekt. Kiler ble likevel påsatt ved foretatte behandling. En av grunnene til dette var behov for kontrollert utkiling i håp om å få den utpressede bulen langs nedre kant plan igjen. Utkiling i flere omganger ble foretatt med vellykket resultat.

Konsolidering

Maleriets konserveringstilstand er sjekket ved systematisk betraktning av hele overflaten under mikroskop kombinert med forsiktig trykk på krakeleringenes krysningspunkter med en spisset trepinne. Enkelte små skader knyttet til eldre kittinger og/eller retusjer er blitt konsolidert med Medium for konsolidering (MfK) og etterbehandlet med varmeskje (70°) gjennom silikonpapir.

Rensing

Maleriet ble først rensed for støv og smuss med 4 % triammoniumsitratt på bomullspinne og fortløpende etterbehandlet med destillert vann (fig.18). Under renseprosessen kunne observeres at det var påfallende mer støv på øvre og hele høyre side av maleriet enn på venstre. Dette kan ha sammenheng med kirkens befuktningssanlegg, som i 2010 var plassert til høyre for maleriet, eller det kan ha blitt påført knyttet til en annen, tidligere opphenging. Rensingen ga en mindre grå overflate og en økt lesbarhet av bokstaver, men ikke ønsket virkning på malerifeltene med tanke på lesbarhet av de mange, små motivene.

Fig. 18. Motivfelt 3 under rensing av støv og smuss.

På grunnlag av 3 fremlagte behandlingsforslag, konstruktiv diskusjon og godkjenning fra RA (omtalt s.2-3) ble maleriets ferniss fjernet selektivt med Etanol på bomullspinne.

Fig. 19. Motivfelt 3 etter rensing av støv og smuss og under fjerning av ferniss.

Dette innebar svært nøyaktig rensing langs kartusjenes dekorative ytterkant, for å hindre en fargemessig «ullen» kant mot den brune bakgrunnsfargen. For å sikre at all ferniss var fjernet ble arbeidet med jevne mellomrom sjekket under UV-lys (fig.20) og alle kantene etterrenset med aceton under mikroskop i 40 x forstørrelse. Ripen diagonalt over guttens ben forsvant ikke med fjerning av fernissen. Den ble tvert imot mer synlig. Ved ny betraktning i mikroskop kunne en se at den dannet en tynn ripe i fastsittende smuss på overflaten under fernissen, men har ikke gjort skade på det originale malinglaget.

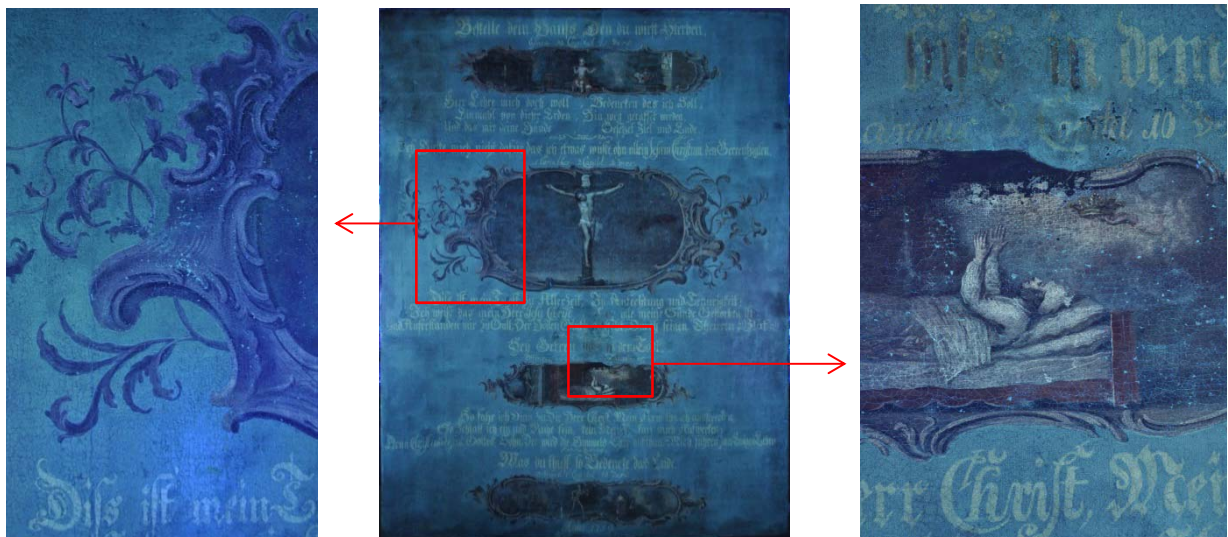

Fig. 20. Ved jevnlig betraktning i UV under arbeidet kunne en sjekke at fernissen var rensset presist rundt alle kartusjenes kanter .

Den største skaden på maleriet befinner seg, som tidligere nevnt, over de utstrakte armene til mannen i motivfelt 3. Behandling av skaden er utført før fernissen ble påført. Ved fjerning av fernissen med etanol ble retusjen løst opp. Den rødbrune vokskitting ble blottlagt i den del av skadeområdet som ble rensset, dvs innenfor kartusjens ytterkant (fig.21B). Voksen var gnidd

tynt utover skadekantene og har medvirket til at området fra mannens oppstrakte armer og rundt skyen før rensing ble oppfattet som ekstra «ullent» (fig.21A).

De fleste skadene på maleriet er utført rett på underlaget, mens skader av litt størrelse er bygd opp med rødbrune vokskitting.

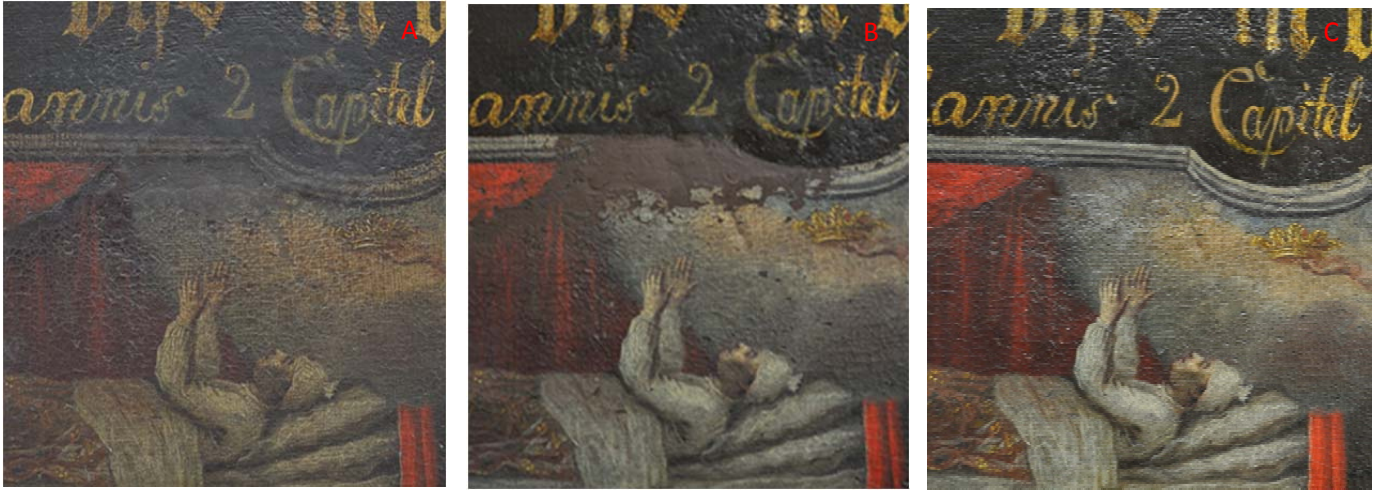

Fig.21. Detalj av skade i motivfelt 3. A: Før, B: under og C: etter behandling.

Retusjering

Det ble ikke ansett som nødvendig å fjerne vokskittingen fra forrige behandling. Denne er stabil og et godt utgangspunkt for ny retusjering. Før retusjering ble hele maleriet gitt et tynt lag MS2A-ferniss, påført med sprøyte, for å gi et likest mulig utgangspunkt på fernissert og ufernissert flate.

På maleriets bakgrunnsfarge er ny retusjering utført i skraveringsteknikk (trateggio) for å få eldre misfargede retusjer til å fremstå visuelt mindre forstyrrende. På motivfeltene er en normalretusjering foretatt (fig.21C). Det ble vurdert for hvert enkelt område om de «knappenål»små avskallingene skulle retusjeres eller ikke. Der en har valgt og «roe» disse ned, er det utført rett på underlaget. En betraktningsavstand på ca 3 meter er benyttet ved vurdering av retusjeringsbehov.

Overflatebehandling

Maleriet ble gitt to tynne lag halvblank MS2A ferniss påført med sprøyte etter retusjering.

Montering i pryddramme

Blindrammens kiler ble festet med kilestoppere. Før montering ble sort filt klebet til pryddrammefalsen for å hindre direkte berøring mellom malinglag og treverk langs maleriets kanter. Maleriet ble skrudd til pryddrammen med rammebeslag (fig.27).

7.2 PRYDRAMME

Treverk

Løst treverk ble limt. Spikre og treplugger som stakk ut i prydrammefalsen ble kuttet i flukt med treverket for å hindre ytterligere skader på maleriets ombrekkskant. Hullene etter spiker i den sekundære rammesiden er ikke behandlet.

Konsolidering

Prydrammen ble konsolidert med tynnet PVA-lim tilsatt disponil. Sammenliknet med andre konsolideringsmiddel ga tynnet PVA mindre mykgjøring av prydrammens grundering og ingen endring av glans langs skadekantene.

Rensing

Prydrammens overflate ble rensset med saliva for støv og smuss (fig.22). Det er ikke gjort forsøk på å fjerne sekundær bronse eller andre tidligere behandlinger.

Retusjering

Avskallingene på prydrammen ble deretter retusjert/tonet inn med Gouachefarger (fig.23).

Fig. 22. Detalj av prydrammelist etter konsolidering, under rensing.

Fig. 23. Samme detalj etter retusjering.

Overflatebehandling

Prydrammen er ikke gitt noen overflatebehandling.

8. TILTAK FOR VIDERE BEVARING

Maleriet henger i dag på yttervegg i søndre sideskips vestvegg. Ytterveggen er i utgangspunktet lite egnet for hygroskopiske materialer, da klimasvingninger og kulderas akkumuleres i disse sonene. Nåværende opphenging med et festepunkt og direkte berøring mot vegg skaper et mikroklima mellom veggflate og maleriets bakside som er lite heldig for maleriets bevaringstilstand.

Det vil på et senere tidspunkt bli foretatt en samlet vurdering om maleriene som henger på yttervegg skal påsettes klimabeskyttende bakplater før ny montering i kirken. En plate på baksiden av blindrammen vil fungere som en "buffer" mellom lerret og kulderas fra veggen. Den vil også hindre at dryss av puss fra veggen samler seg mellom blindramme og lerret. På den annen side vil en bakplate kunne gi et nytt og uønsket mikroklima på maleriets bakside.

Alternativt, eller i tillegg, vil det bli vurdert å montere avstandsholdere på prydrammens bakside for å gi avstand mellom maleri og vegg.

8.1 KLIMA

Lerretsmalerier bør ha et mest mulig stabilt klima, med ca 50% relativ fuktighet (RF) som det optimale. Dette lar seg vanskelig gjennomføre i en kirke som er i bruk. Ytterverdiene settes generelt til 40 og 60 % RF.

Klimamålinger i lengre perioder gjennom flere år viser at kirkerommet har, som de fleste vestlandskirker, generelt for høy fuktighet om sommeren og for tørt klima om vinteren. Før maleriet henges tilbake på sin plass på veggen i kirken vil en total gjennomgang av de klimatiske forholdene for inventaret i kirken bli gjennomgått.

8.2 HÅNDBTERING

Maleriets plassering, forholdsvis lavt nede på veggen, er ikke gunstig med tanke på skader som følge av berøring og mekaniske skader. Det må utvises stor forsiktighet ved transport av utstyr som gardintrapp, konsertutstyr, oa. i kirkerommet. Ved fremtidige vedlikeholdsarbeider i kirken bør maleriet tildekkes.

8.3 RENGJØRING

Maleriet skal under ingen omstendighet rengjøres eller støvtørres. Ved fremtidige behov for rengjøring eller utbedring av skader skal Riksantikvaren kontaktes.

Stavanger, 14.02.14

Anne Ytterdal
malerikonservator

BENYTTET LITTERATUR

Bendixen, B. E. 1899: Mariakirken og dens utstyr. Med tilæg. I *Bergen Historiske Forening skrifter. 5. II.* Bergen.

Christie, S. 1973: *Den Lutherske ikonografi i Norge inntil 1800.* Bind II. Oslo

Lidén, H. E. 2000: *Mariakirken i Bergen.* Bergen

Lidén, H. E., Magerøy, E. M. 1990: *Norges kirker, Bergen.* Bind 1 og 3. Oslo.

Salmonsens konversasjonsleksikon 1915-30, anden Udgave, Bind VI: Døden i kunsten, s.641-42. København.

Zuffi, S. (red.) 2009. *Death and Resurrection in Art.* Getty Publications, Los Angeles.

Wikipedia: «Vanitas»-malerier.

21. Nordisk ikonografiske Symposium 2008: *Memento mori: Døden i kirkekunsten.* Stavanger.

A 248 Mariakirken i Bergen

MEMENTO MORI (Inventar nr. 1)

OVERSIKT OVER MATERIALER OG METODER BENYTTET TIL BEHANDLINGEN

Tiltak	Område	Metode	Materialer/løsning	Handelsnavn	Beskrivelse
Konsolidering maleri	Kun 3 små avskallinger	Påført punktvis	Vannbasert akryl polymerdispersjon	MfK (Medium for Konsolidering)	Påført uforynnet med pensel
Konsolidering pryddramme	Hele pryddrammen	Påført punktvis	Polivinyllacetat i destillert vann	Cascol Trelim, PVA-lim	Påført fortynt med pensel
Rensing (smuss) maleri	Hele maleriet	Våtrensing	4% tri-ammonium sitrat i destillert vann	Tri-Ammonium citrate	Påført med bomullspinne
Rensing (smuss) pryddramme	Hele pryddrammen	våtrensing	Saliva	Saliva	Påført med bomullspinne
Rensing (fernis) maleri	De 4 motivene med omramming	løsemiddelrens	Etanol og/eller acetone	Etanol, acetone	Påført med bomullspinne
Retusjering maleri	Justering av eldre retusjer	Kartusjer: normalretusj i lokalfarge Bakgrunn: Trateggio på overmaling	Pigmenter i Laropal A81 (urea- aldehyd harpiks) og diacetonealkohol	Gamblin Artists Colours	Utført med spiss pensel. Ingen kitting
Retusjering pryddramme	Punktvis inntoning av avskallinger	inntoning rett på underlaget	Gouachefarger	Lucas Tempera Gouache	Utført med spiss pensel. Ingen kitting
Overflatebehandling maleri	Hele maleriet	sprøytfernis	Syntetisk harpiks (Reduced cyclic ketone-polymer i white spirit tilsatt mikrokrystallinsk voks	Harpiks: MS2-A. Voks: Ceronis Picture varnish (pasta)	2 lag påført med sprøyte. Forhold matt: blank 1:1
Limning av løst treverk ramme	Rammelister	Påført lokalt	Polivinyllacetat	Cascol trelim, PVA-lim	Utynnet. Herdet under press.

Fig. 24. Maleriet med pryddramme før behandling

Fig. 25. Maleriet med pryddramme etter behandling

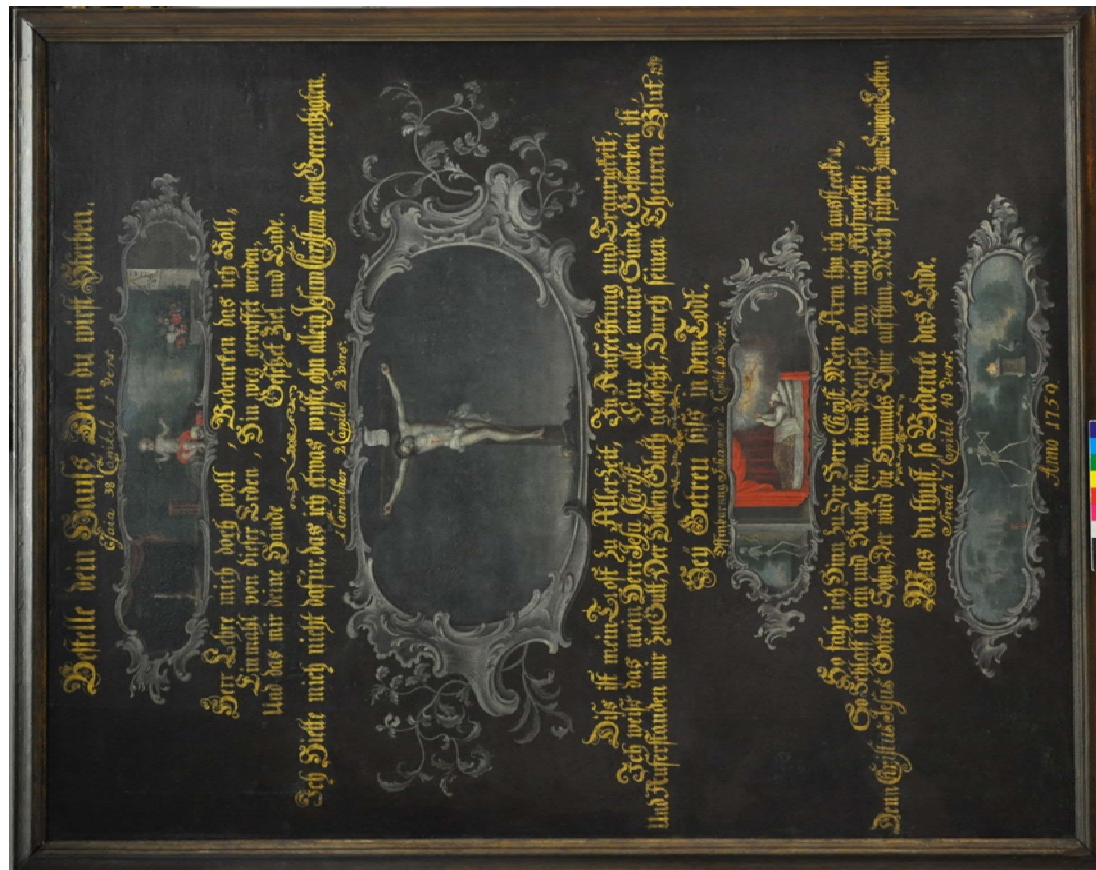

Fig. 26. Maleriets og prydrammens bakside før behandling.

Fig. 27. Maleriets og prydrammens bakside etter behandling.

FOTOLISTE - Arkeologisk museum i Stavanger

Oppdrag: Mariakirken i Bergen. Behandling av malerier og epitafier.

Inventar nr. 1: MEMENTO MORI. Ukjent kunstner, datert 1759

Fotograf: A. Ytterdal					Sak nr:	Gard:	Gnr:	Bnr:
AmS ansv: A. Ytterdal					Kommune			
AmS arkivnr	Bildernr	Dato	Fotograf	Retn. mot	Motiv			
FØR BEHANDLING (ETTER FORSIDESIKRING)								
Sf101815		Vår 2010			Hele maleriet med pryddramme. Fremside med forsidesikring. (Foreligger på foto-CD til oppsummeringsrapport 2011)			
Sf101816		Vår 2010			Hele maleriet med pryddramme. Bakside. (Foreligger på foto-CD til oppsummeringsrapport 2011)			
Sf119155	1	03.04.12	AY		Hele maleriet med pryddramme i normalbelysning før behandling på AM			
Sf119156	2	«	«		Øvre halvdel av maleriet med motivfelt 1 og 2 før behandling			
Sf119157	3	«	«		Nedre halvdel av maleriet med motivfelt 3 og 4 før behandling			
Sf119158	4	31.03.12	«		Detalj nedre venstre del. Oppbrutt maling og mørke overmalinger på maleriets brune bakgrunn			
Sf119159	5	10.04.12	«		Detalj av tekst under motivfelt 2. Mørke retusjer rundt bokstaver			
Sf119160	6	«	«		Detalj motivfelt 1. Riper i overflate og malinglag rundt gutt som blåser såpebobler			
Sf119161	7	04.04.12	«		Hele maleriet i UV-belysning			
Sf119162	8	10.04.12	«		Detalj motivfelt 3. Retusjert skade over hodet på sengeliggende mann			
Sf119163	9	04.04.12	«		Samme detalj i UV-belysning			
Sf119164	10	10.04.12	«		Detalj motivfelt 2. Tallrike «knappenål»små avskallinger i malinglaget			
Sf119165	11	28.01.13	«		Samme detalj i UV-belysning			
Sf119166	12		«		Røntgenopptak av hele maleriet (satt sammen av 15 opptak)			

Oppdrag: Mariakirken i Bergen. Behandling av malerier og epitafier.							
Inventar nr. 1: MEMENTO MORI. Ukjent kunstner, datert 1759							
Fotograf: A. Ytterdal				Sak nr:	Gard:	Gnr:	Bnr:
AmS ansv: A. Ytterdal				Kommune			
AmS arkivnr	Bildernr	Dato	Fotograf	Retn. mot	Motiv		
Sf119167	13	13.11.12	AY		Røntgendetalj motivfelt 2. Tallrike «knappenål»små avskallinger i malinglaget.		
Sf119168	14	13.11.12	«		Røntgendetalj motivfelt 3. Stor retusjert skade over hodet på sengeliggende mann		
Sf119169	15	06.01.14	«		Snitt av malingstruktur i maleriets rødbrune bakgrunn		
Sf119170	16	08.01.14	«		Prydrammen. Detalj øvre venstre hjørne med makkangrep, negativt spor etter tversgående avstiver nyere vinkeljern.		
Sf119171	17	Des.13	«		Tegning av prydrammens profil		
Sf119172	18	09.04.12	«		Detalj motivfelt 4. Prøve på rensing av støv og smuss (midt i fotoet) og rensing av ferniss (til venstre)		
					BEHANDLING		
Sf119173	19	06.11.12	«		Hele maleriet halvrenset for støv og smuss. Alle feltene renset på venstre halvdel		
Sf119174	20	«	«		Hele motivfelt 3. Halvrenset for støv og smuss		
Sf119175	21	«	«		Detalj av motivfelt 1. Gutt med såpebobler halvrenset for støv og smuss		
Sf119176	22	«	«		Detalj motivfelt 2. Kristus halvrenset for støv og smuss		
Sf119177	23	07.10.13	«		Hele maleriet halvrenset for ferniss. Ferniss er fjernet på motivfelt 3 og 4, motivfelt 2 er halvrenset og motivfelt 1 er ikke renset.		
Sf119178	24	03.01.13	«		Hele motivfelt 3. Halvrenset for ferniss		
Sf119179	25	18.01.13	«		Detalj motivfelt 1. Halvrenset for ferniss		
Sf119180	26	28.01.13			Detalj motivfelt 1. Gutt med såpebobler halvrenset for ferniss i UV-belysning		
Sf119181	27	07.01.13	«		Detalj motivfelt 2. Kristus halvrenset for ferniss		
Sf119182	28	07.01.13	«		Detalj av rokokkokartusj til venstre for motivfelt 2, under fjerning av ferniss		
Sf119183	29	03.01.14	«		Hele maleriet i normalbelysning etter fjerning av ferniss på maleriets 4 motivfelter med rokokko-kartusjer		
Sf119184	30	23.10.13	«		Hele motivfelt 2. Etter fjerning av ferniss.		

Oppdrag: Mariakirken i Bergen. Behandling av malerier og epitafier.

Inventar nr. 1: MEMENTO MORI. Ukjent kunstner, datert 1759

Fotograf: A. Ytterdal					Sak nr:	Gard:	Gnr:	Bnr:
AmS ansv: A. Ytterdal					Kommune			
AmS arkivnr	Bildernr	Dato	Fotograf	Retn. mot	Motiv			
Sf119185	31	18.01.13	AY		Detalj motivfelt 3. Skade over sengeliggende mann etter fjerning av ferniss innenfor kartusjens ytterkant. Brun vokskitting i avdekket skadeområde.			
Sf119186	32	19.02.13	«		Hele maleriet i UV-belysning etter fjerning av ferniss på maleriets 4 motivfelter med rokokko-kartusjer			
Sf119187	33	28.01.13	«		Detalj av rokokkokartusj til venstre for motivfelt 2 i UV-belysning etter fjerning av ferniss			
Sf119188	34	«	«		Detalj motivfelt 3. Skade over sengeliggende mann i UV-belysning etter fjerning av ferniss			
Sf119189	35	06.11.12	«		Detalj pryddramme under rensing			
					ETTER BEHANDLING			
Sf119190	36		«		Hele maleriet med pryddramme etter behandling			
Sf119191	37		«		Hele maleriet med pryddramme. Bakside etter behandling.			
Sf119192	38		«		Øvre halvdel av maleriet med motivfelt 1 og 2.			
Sf119193	39		«		Nedre halvdel av maleriet med motivfelt 3 og 4.			
Sf119194	40	13.01.14	«		Detalj motivfelt 3. Skade over sengeliggende mann.			
Sf119195	41		«		Detalj motivfelt. Gutt som blåser såpebobler.			
Sf119196	42	06.01.14	«		Detalj av pryddramme etter behandling			
					VANITAS- OG DØDSSYMBOLIKK			
Sf119197	43	23.10.13	«		Timeglass.			
Sf119198	44	«	«		Stearinlys som akkurat er blåst ut.			
Sf119199	45	«	«		Blomsteropsats og solur som viser tiden til ca halv tolv.			
Sf119200	46	«	«		«Mannen med ljåen» som holder i dørhåndtaket på døren hvor mannen på sykesengen ligger innenfor			

Oppdrag: Mariakirken i Bergen. Behandling av malerier og epitafier.							
Inventar nr. 1: MEMENTO MORI. Ukjent kunstner, datert 1759							
Fotograf: A. Ytterdal				Sak nr:	Gard:	Gnr:	Bnr:
AmS ansv: A. Ytterdal			Kommune				
AmS arkivnr	Bildernr	Dato	Fotograf	Retn. mot	Motiv		
Sf119201	47	«	AY		«Mannen med ljaen» som slår en blomstereng. Timeglass til venstre.		
Sf119202	48	«	«		Alter med brennende bål. Hodeskalle med korslagte knokler til venstre og en stork (?) til høyre.		
Sf119203	49	«	«		Naken gutt som blåser såpebobler. Et halvfyllt glass vann og hodeskalle i forgrunnen.		
Sf119204	50	«	«		Kristus på korset med hodeskalle, knokler og en slange som kveiler seg rundt korsfoten.		
Sf119205	51	3.01.14	«		Sengeliggende mann, trolig et dødsleie. Armene strekkes opp mot himmelen hvor en gullkrone strekkes frem.		